

ארבעה אבות ובכל זאת יתום

לפי פקודות מטכ"ל לארבע מפקדות יש אחריות להפעלת מערך ההגמ"ר. התוצאה: מערך ההגמ"ר נופל בין הכיסאות. ההמלצה: להטיל על פיקוד העורף להיות הסמכות המקצועית והאחראי לבניין הכוח

מפת ההתיישבות, אלא גם לפי כושר העמידה של היישובים השונים.

רוב היישובים הפגינו רוח לחימה למופת ואימתו בכך את ההנחה שעמדה מאחורי הקמתם של היישובים-המוצבים: לאדם שמגן על ביתו ועל משקו יש מוטיווציה כפולה ומכופלת להילחם בחירוף נפש ולא לוותר. נוסף על כך, תושבי היישובים המותקפים הכירו היטב את סביבתם - מה שהקנה להם יתרון על האויב שפלש מבחוץ.

מקומם הנוכחי של היישובים בהגנת הארץ

ההגנה המרחבית נותרה אבן יסוד בתפיסת ההגנה של ישראל גם לאחר מלחמת העצמאות.

מקחל"ר (מפקדת קצין חיל ראשי להתגוננות אזרחית ולהגנה מרחבית) הוקם פיקוד העורף.

מקומה ההיסטורי של ההתיישבות בהגנת הארץ

משחרר ההתיישבות בארץ ישראל, עוד לפני קום המדינה, נאלצו המתישבים היהודים להגן על עצמם ועל רכושם. בכל יישוב ראו מעין מוצב שצריך להיות מסוגל להדוף כל איום. התפיסה הזאת עמדה למבחן עליון במלחמת העצמאות, שבה נאלצו יישובים רבים - במיוחד בשלבים הראשונים של המלחמה - לעמוד לבדם מול התקפותיהם של צבאות ערב. בסופו של דבר עוצבו גבולות הארץ במידה רבה לא רק לפי

"ואם עוד בינתיים לא קראו לך להגמ"ר... זה סימן שאתה צעיר כמו יום אביב בהיר" (מתוך השיר "סימן שאתה צעיר" שכתב יוסי גמזו ב-1966)

מבוא

עד מלחמת המפרץ ב-1991 הייתה בישראל חלוקה ברורה למדי בין חזית לעורף: בחזית נלחמו, ואילו העורף שכן לבטח וכמעט לא נפגע. זה השתנה במלחמת המפרץ הראשונה, כשסדאם חוסיין שיגר לעבר העורף בישראל 39 טילי סקאד. בעקבות המלחמה הזאת החל העורף לקבל תשומת לב מיוחדת, ובמקום החיל שהיה מופקד עליו, ואשר נקרא עד אז

שחזור של יישוב "חומה ומגדל" בתל-עמל | משחרר ההתיישבות בארץ ישראל, עוד לפני קום המדינה, נאלצו המתישבים היהודים להגן על עצמם ועל רכושם. בכל יישוב ראו מעין מוצב שצריך להיות מסוגל להדוף כל איום

סא"ל (חיל) יוסי עופר
חונך הגמ"ר במרכז לאימון מפקדות (מרא"ם)

על פי תורת הלחימה של צה"ל ליישובי הספר שמור מקום במאמץ הבלתימה והמגננה בעת מלחמה ועוד יותר מכך - בשמירה על הביטחון השוטף

את ההגנה על יישובי הספר באמצעות יחידות צבא שיהיו מוצבות בהם דרך קבע ושייקראו יחידות הגנה מרחבית (הגמ"ר). כל יחידה כזאת - כך נקבע - תהיה בפיקודו של קצין ההנחיה הייתה שלוחמי ההגמ"ר והקצין המפקד עליהם יהיו תושבי היישוב שעליו הם מגינים. במקרה שביישוב מסוים אין די אנשי מילואים - כך הוחלט - יושלם החסר באמצעות אנשי מילואים מיישובים סמוכים. כל יחידת הגמ"ר שהוקמה נקראה "אזור", ומפקדה נקרא מפקד אזור (מא"ר). על קבוצה של יישובים פיקד חבל, והוקמו חבלים כפריים ועירוניים. בתרגום לשפה הצה"לית המקובלת, כל חבל היה פלוגה, ואילו מפקד חבל היה תפקיד שמקביל למפקד פלוגה (מ"פ). כל מפקדות החבלים היו כפופות לחטיבות המרחביות (חטמ"רים), ואלה היו כפופות לאחד משלושת הפיקודים המרחביים (צפון, דרום ומרכז).

במלחמת יום הכיפורים נפל דבר. יישובים ברמת הגולן שהותקפו על ידי צבא סוריה פונו מיושביהם ולא השתתפו בהגנה ובלחימה. היו שטענו כי זוהי ההוכחה לכך שבמלחמה מודרנית לא יכולים להשתלב יישובים אזרחיים, שכן זוהי מלאכתו של צבא מקצועי בלבד. אולם בצה"ל הסיקו את המסקנה ההפוכה: שצריך דווקא לחזק את יכולתם של היישובים להתגונן באמצעות הוספת אמצעי לחימה מגוונים. לאחר מלחמת יום הכיפורים החלה תנופת התיישבות ביהודה ושומרון. להגנת היישובים החדשים הוקמו גדודי הגמ"ר שלוחמיהם היו תושבי היישובים החדשים. גדודי ההגמ"ר היו גדודי חי"ר לכל הדבר: לצד השמירה על הביטחון השוטף ביישוביהם הם עסקו

על פי תורת הלחימה של צה"ל ליישובי הספר שמור מקום במאמץ הבלתימה והמגננה בעת מלחמה ועוד יותר מכך - בשמירה על הביטחון השוטף. יישובי הספר משולבים במערך של צה"ל, ובהיות תושביהם - לפחות בחלקם - כוח לוחם ובולם, הם מאפשרים לצה"ל להגיב במהירות רבה על הפתעות מקומיות.

מיקום היישובים והמבנה שלהם גם מאפשרים להם להשתלב במתן סיוע לוגיסטי ומוראלי ליחידות צה"ל. בשל כך יכולים היישובים שמאורגנים במסגרת ההגנה המרחבית לשמש בסיס לחימה וזינוק לפעולות יזומות של צה"ל. הסכנה של חדירה פתאומית ומפתיעה של האויב לתוך שטח המדינה עדיין לא התפוגגה. כדי לבלום את הסכנה הזאת יש צורך לבנות מערך הגנה לעומק. לפיכך צריכה ההגנה המרחבית להיות בנויה לא בקווים דקים בגבולות העימות אלא בעומק החזית בשילוב עם כוחות צה"ל. למעשה, כל היישובים בארץ צריכים להיות משולבים במערך ההגנה בגלל ממדיה הקטנים של ישראל ומשום שניסיונות החדירה יכולים לבוא מכל כיוון שהוא - גם מגבולות של שלום. הסיבה לכך היא, כמובן, אובדן המשילות ההולך ומחריף במדינות הגובלות בישראל.

כדי שכוחות ההגנה המרחבית יוכלו למלא את ייעודם ואת משימותיהם חייבים לעמוד לרשותם ביצורים, כוח אדם, אמצעי לחימה, מזון ומים. הכוחות האלה צריכים להיות מסוגלים לנהל כמה ימי לחימה בכוחות עצמם בלי לקבל סיוע כלשהו - באש, בכוח אדם ובלוגיסטיקה - כדי לפנות את צה"ל לחלוטין לטיפול בגזרות בעייתיות.

גלל התפקיד החיוני שמייצגים ליישובים בהגנה על הארץ, יש לוודא - בעת תכנונם של יישובים חדשים - שהם ימוקמו בשטחים שחולשים על צירי תנועה ופריצה אפשריים של האויב. נוסף על כך יש לשים לב שהיישובים החדשים מוקמים במקומות שיקלו עליהם לעמוד באופן עצמאי במערכה. כמו כן יש להקים רשת של סיוע בין היישובים השונים וליצור מערך הגנה בעומק התואם את שיטות הלחימה המקובלות.

הארגון של ההגנה המרחבית

למרות השטחים הנרחבים שנוספו לישראל במלחמת ששת הימים הוחלט לאחריה לחזק

בפעילות ביטחון שוטף מחוצה להם, למשל בלבנון - ממש כמו כל גדוד חי"ר אחר בצה"ל. כך קרה שלצד גדודי ההגמ"ר ביהודה ושומרון המשיכו לפעול בחלקי הארץ האחרים יחידות ההגמ"ר שנקראו "אזורים" ו"חבלים" - בהתאם למבנה שנקבע לאחר מלחמת ששת הימים. בסוף שנות ה-80 הוחלט שכל יחידות ההגמ"ר יהיו בעלות מבנה אחיד, ולפיכך פורקו גדודי ההגמ"ר, וגם ביהודה ושומרון אורגנו יחידות ההגמ"ר באזורים ובחבלים. אולם גם בעקבות הרפורמה הזאת לא הייתה ההגנה המרחבית ביהודה ושומרון כבשאר המדינה, שכן הוקמו בהם פלוגות הגמ"ר ניידות שנועדו בעיקר לאבטח את הצירים.

לאחר זמן מה הוצאו פלוגות ההגמ"ר הניידות ממערך ההגמ"ר והיו הבסיס להקמת גדודי חי"ר קל שהוכפפו לחטיבות המרחביות.

ב-2004 נעשה שינוי ארגוני נוסף במבנה ההגמ"ר - הרביעי מאז מלחמת ששת הימים. במסגרת השינוי הזה נקראו יחידות ההגמ"ר בשמות צה"ליים המקובלים: כיתה, מחלקה, פלוגה וכו' - מה ששם קץ לתחושה כאילו מדובר ביחידות חוץ-צה"ליות. במקביל הוקטן מאוד הסדר"כ של יחידות ההגמ"ר. לפי המבנה החדש אזור (יישוב) הפך למחלקה, המא"ז הפך למפקד מחלקה (מ"מ), החבלים הפכו לפלוגות, ומפקדיהם היו למפקדי פלוגות (מ"פים). נוסף על כך בכל חטיבה מרחבית הוקם גוף מטה בפיקוד סגן-אלוף שנקרא "מכלול הגמ"ר", והוא הופקד על בניין הכוח של פלוגות ההגמ"ר. כמו כן הוא ייצג את ענייני ההגמ"ר והעורף בחטיבה המרחבית ובאוגדה המרחבית.

ההגמ"ר בפקודות הצבא

על פי פקודת מטכ"ל מ-29 ביוני 2004, יש להגנה המרחבית שני תפקידים מרכזיים:

1. לשמש כוח תגובה מיידית להגנה על יישובים מפני איומים קרקעיים.
2. להגן על האזרחים מפני ידי תלול מסלול - ובכלל זה טילים, רקטות ופצצות מרגמה - ומפני איומים מהאוויר.

מאותה הפקודה גם עולה שלהגמ"ר הקדמי (שביישובי הספר) אחראיות 4 מפקדות שונות:

1. האחראיות הכוללת להפעלת כוחות ההגמ"ר הקדמי מוטלת על הפיקוד המרחבי הרלוונטי.

- (דהיינו שאותם האנשים משרתים יחד באותן היחידות לאורך זמן). למציאות הזאת יש השפעה שלילית על מורל החיילים והקצינים בהגמ"ר.
- בפועל רק הפיקודים המרחביים נותנים הנחיות מקצועיות להגמ"ר, אף שלפי פקודות מטכ"ל על מפקדת זרוע היבשה ועל פיקוד העורף להיות המנחים המקצועיים של ההגמ"ר.
 - אין גוף שדואג להשלים את המחסור בלוחמים ובקצינים.
 - לפלוגות ההגמ"ר אין מפקדה ייעודית שאחראית רק להן.
 - בניית מרכיבי הביטחון ביישובים (כמו גדר, שערים, רכב ביטחון ומחסן נשק), שאמורה להיות ליבת העיסוק של מערך ההגמ"ר, נעשית בפועל - במקרים רבים - על ידי פיקוד העורף באמצעות הרשויות המקומיות וללא מעורבותו של מערך ההגמ"ר.

סיכום: כיצד ניתן לשפר את תפקוד ההגמ"ר?

- פיקוד העורף הוא הגוף הצבאי המקצועי היחיד שאחראי - לפי פקודות מטכ"ל - להגנת היישובים. לכן יש לעשות צעד נוסף ולקבוע שפיקוד העורף הוא החיל שאחראי להגמ"ר: מנחה אותו מקצועית ומתאם את פעולותיו. משמעות הדבר: כל קציני ההגמ"ר צריכים להיות כפופים מקצועית לפיקוד העורף. באחריות פיקוד העורף לדאוג להכשרתם של הקצינים, לקידומם ולשיבוצם.
- יש להפוך את מכלולי ההגמ"ר החטיבתיים למפקדות גדודים שתחת פיקודם יהיו פלוגות היישובים.
- יש לדאוג לכך שפלוגות ההגמ"ר יהיו אורגניות, ושהאורגניות שלהן תישמר באימונים ובתעסוקה המבצעית. יש לאמן אותן בהתאם למשימות המוטלות עליהן.
- יש להתאים את תקני כוח האדם ביחידות ההגמ"ר לדרישות המבצעיות ולהשלים את התקנים שייקבעו.

המאמר מוקדש לבן אחותי, סמל אביעד דותן ז"ל, שנהרג בכיסופים ב־2002

פיקוד העורף הוא הגוף הצבאי המקצועי היחיד שאחראי - לפי פקודות מטכ"ל - להגנת היישובים. לכן יש לעשות צעד נוסף ולקבוע שפיקוד העורף הוא החיל שאחראי להגמ"ר: מנחה אותו מקצועית ומתאם את פעולותיו

המבצעים. אולם לטענתי למרות ריבוי האבות - ואולי דווקא בגלל ריבוי האבות - ההגמ"ר הוא יתום, ואין שום גורם שבאמת לוקח עליו אחריות. הדבר בא לידי ביטוי - בין היתר - בתופעות הבאות:

1. קציני ההגמ"ר מוצנחים לתפקידיהם ללא הדרכה ראויה, ללא הכשרה מספקת ובלי שצברו ניסיון בתחום שעליו הם מופקדים. הסיבה לכך היא שעד להעברתם לתפקידי פיקוד בהגמ"ר הוכשרו הקצינים בתחומים אחרים ומילאו תפקידים שלרוב לא היה להם קשר להגמ"ר.
2. למערך ההגמ"ר בפיקוד אין גוף במטכ"ל שאליו הוא יכול לפנות כדי לדרוש אמצעים, אימונים, תעסוקות וכד'.
3. כמה מהיחידות של מערך ההגמ"ר עדיין לא קיימו אימוני הקמה בהתאם לפקודת הארגון מ־2004.
4. מערך ההגמ"ר אינו מתאמן ואינו מקיים הכשרות מקצועיות ותעסוקות אורגניות

2. האחריות לתחום הביטחון וההתגוננות האזרחית ביישובים מוטלת על פיקוד העורף (פקע"ר).
 3. האחריות הכוללת לבניין כוחות ההגמ"ר - כולל קביעתן של תוכניות ההכשרה ושל גרף האימונים - מוטלת על מפקדת זרוע היבשה בתיאום עם הפיקוד המרחבי.
 4. שרטוט גבולות הגזרה בין יחידות ההגמ"ר השונות מוטלת על חטיבת המבצעים שבאגף המבצעים.
- על פי מפקדת זרוע היבשה (באמצעות מפקדת קצין צנחנים וחי"ר ראשי) יש להגמ"ר הקדמי שלושה ייעודים מרכזיים:
1. מתן מענה מהיר למצבי חירום הנוצרים בעת שגרה (אירועי בט"ש).
 2. מתן מענה בעת מעבר משגרה לחירום - עד להחלפת כוחות התעסוקה המבצעית בכוחות מתמרנים.
 3. הגנה על היישובים.

אז מי באמת אחראי להגמ"ר?

מהסקירה שניתנה עד כה עולה שלמעריך ההגמ"ר יש ארבעה אבות, דהיינו ארבע מפקדות שאחראיות להיבטים שונים של הפעלתו: הפיקוד המרחבי הרלוונטי (בהתאם ליישובים שבהם מוצבים כוחות ההגמ"ר), פיקוד העורף, מפקדת זרוע היבשה ואגף

יישוב מפונה במהלך מלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן | במלחמת יום הכיפורים נפל דבר. יישובים ברמת הגולן שהותקפו על ידי צבא סוריה פונו מיושביהם ולא השתתפו בהגנה ובלחימה. היו שטענו כי זוהי ההוכחה לכך שבמלחמה מודרנית לא יכולים להשתלב יישובים אזרחיים, שכן זוהי מלאכתו של צבא מקצועי בלבד